

Wim Weve

Vermeer

en de Delftse topografie

Inhoud

Woord vooraf **11**

Inleiding **14**

Gezicht op Delft **16**

Het straatje **62**

Besluit **109**

Noten **111**

Summary **117**

Bibliografie **121**

Over de auteur **127**

Gezicht op Delft

Veel kunsthistorici beschouwen het *Gezicht op Delft* van Johannes Vermeer als een topografisch accuraat stadsgezicht. Maar er zijn ook twijfels geuit of Vermeer de stad volledig correct afbeeldde. Arthur K. Wheelock jr. en Kees Kaldenbach publiceerden in 1983 een artikel waarin zij uitgebreid aandacht besteedden aan de bebouwing op het schilderij. Zij kwamen tot de conclusie dat Vermeer kleine veranderingen in het stadsgezicht had aangebracht.¹ Technisch onderzoek van het schilderij bracht inderdaad aan het licht dat Vermeer tijdens het maken enkele wijzigingen in de compositie aanbracht. Deze zogenaamde pentimenti betreffen echter aspecten als schaduw, weerspiegelingen in het water en het overschilderen van een man op de kade, maar niet de bebouwing.² Toch waren zij van mening dat Vermeer ook daarin kleine aanpassingen aanbracht om het stadsgezicht iets te vereenvoudigen en daarmee het horizontale karakter van de bebouwing te benadrukken.³ Daarom zou hij onder meer op de stadsmuur een donkere horizontale band hebben aangebracht en de Rotterdamsepoort iets hebben gedraaid. Bovendien zou het gebouw waarvan links op het schilderij een lang rood pannendak is te zien, niet in die vorm hebben bestaan en door Vermeer langer zijn weergegeven dan het was, of zou het zelfs helemaal niet hebben bestaan. Wheelock concludeerde in 1995 dat Vermeer de bebouwing hier en daar iets anders oriënteerde.⁴ Walter Liedtke meende dat Vermeer het perspectief en de vormen van de architectuur naar zijn hand zette.⁵ Frans Grijzenhout refereerde in 2015 ook aan het artikel van Wheelock en Kaldenbach en schreef dat Vermeer allerlei subtiele aanpassingen pleegde om het totaalbeeld te vereenvoudigen en het stadsgezicht compacter te maken en noemde als meest opvallende de aanpassing van de Kapelsbrug die Vermeer niet licht gewelfd, maar vlak en iets verlengd weergaf. Hij plaatste daar overigens wel de kanttekening bij dat de omvang van Vermeers interventies wel meeviel.⁶ Met een bouwhistorisch

oog en met kennis van de Delftse historische topografie kan dieper op de bebouwing op het schilderij worden ingegaan. En dat leidt tot nieuwe inzichten over die bebouwing, hun weergave op het schilderij en de veronderstelde aanpassingen van Vermeer.

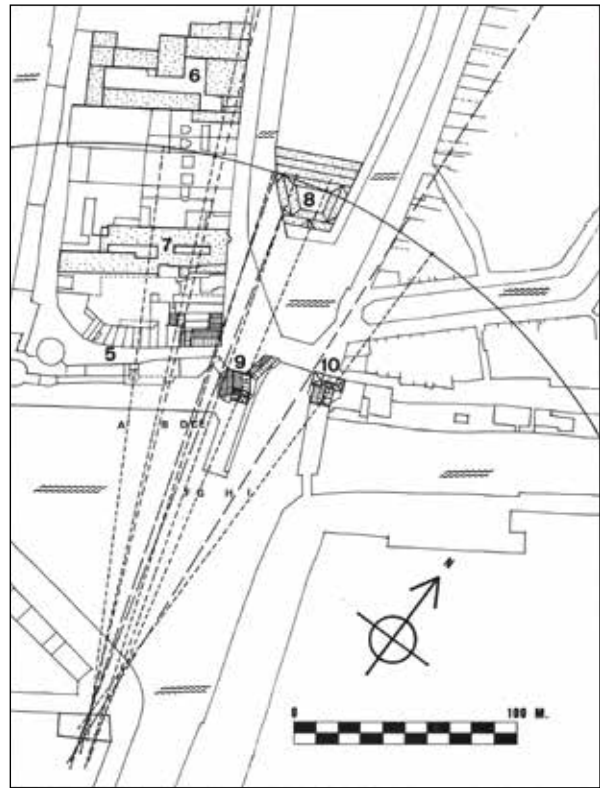
In 1983 maakte ik voor het artikel van Wheelock en Kaldenbach een tekening waarop ik het standpunt bepaalde van waaraf Vermeer de stad afbeeldde. Daarbij ging ik uit van zichtlijnen, uitgezet op de kadastrale minuut uit 1832, de eerste kadastrale kaart van Delft. Zo is een zichtlijn te trekken langs de linkerhoek van de Rotterdamsepoort naar een punt op het grondvlak van de toren van de Nieuwe Kerk iets rechts van het middelpunt. Een andere zichtlijn is te trekken van het midden van de voorgevel van het huis op de hoek van de Oude Delft en de Kethelstraat naar een punt op de gevellijn van het oorlogsmagazijn van Holland en Westfriesland, later bekend als het Armentarium. Zo zijn er enkele zichtlijnen te trekken die elkaar zouden moeten snijden op de plek van het standpunt van Vermeer. Omdat hij de gebouwen niet haarscherp weergeeft komen de zichtlijnen niet in één punt samen, maar in meerdere punten dicht bij elkaar. Die maakten wel duidelijk dat Vermeer zijn standpunt moet hebben gehad in de herberg Buyten, op de hoek waar de Schiekade en de Hooikade op elkaar aansluiten, de locatie die Swillens eerder al ‘op het oog’ had aangewezen.⁷ Gelet op de kade op de voorgrond moet Vermeer zijn standpunt op de verdieping hebben gekozen. Dat de snijpunten van de zichtlijnen vrij dicht bij elkaar liggen maakt ook duidelijk dat Vermeer de gebouwen die als oriëntatiepunten dienden bij de bepaling van het standpunt, op de juiste plaats in de compositie plaatste en die niet ten opzichte van elkaar heeft verschoven (afb. 1).

De vele voorstellingen van een gezicht op Delft vanuit het zuiden die in de loop der tijd zijn gemaakt laten zich onderling goed vergelijken maar ook met vogelvluchtplattegronden uit de 16de en 17de eeuw.⁸

Het meeste wat Vermeer op zijn schilderij laat zien is nu verdwenen of onherkenbaar veranderd, maar relatief veel informatie is nog uit historische afbeeldingen, plattegronden en geschreven bronnen te achterhalen. Een cruciale bron is de kadastrale minuut uit 1832 omdat de middeleeuwse stedenbouwkundige structuur toen nog gaver was behouden dan thans en vooral omdat de twee door Vermeer afgebeelde stadspoorten er nog op voorkomen. Kort na het maken van deze kaart werden ze afgebroken, de Rotterdamsepoort in 1834 en de Schiedamsepoort in 1836.

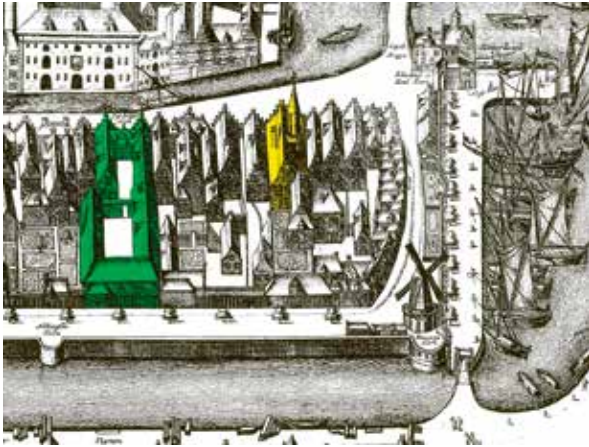
DE KOLK EN DE KADES

Met zijn *Gezicht op Delft* geeft Vermeer een helder beeld van die stad. Ik beschrijf wat we op het schilderij zien aan de hand van wat Vermeer ervan toont, van andere afbeeldingen en van historische bronnen. Ik doe dat in principe van links naar rechts, maar begin met de voorgrond. Daarop zien we de Stadskolk, tegenwoordig de Zuidkolk genaamd, met links een klein stukje van de daaraan gelegen Hooikade.⁹ Het tracé van de weg naar Schiedam en Kethel liep aanvankelijk door de Schiedamsepoort rechtdoor langs de westelijke oever van de Schie. In 1572 werd voor deze poort een bolwerk aangelegd waarover de weg met een haakse bocht werd verlegd. Dit tracé moest in 1614 voor een tweede keer worden verlegd toen het bolwerk werd weggegraven en de Stadskolk ontstond. De weg kwam toen over een nieuwe kade langs de stadsmuur te lopen.¹⁰ Deze kade diende uiteraard ook voor het aanleggen van schepen zodat ook schepen die te groot waren om de Kapelsbrug te kunnen passeren, Delft konden aandoen. Omdat verkeer door de poort die kade alleen met een zeer scherpe U-bocht zou kunnen bereiken moest naast het poortgebouw een deel van de wal wijken en plaats maken voor een schuin op de poort staande zijpoort met daarop aansluitend een stukje muur waarmee de wal werd afgeschuind. Deze zijpoort had de vorm van

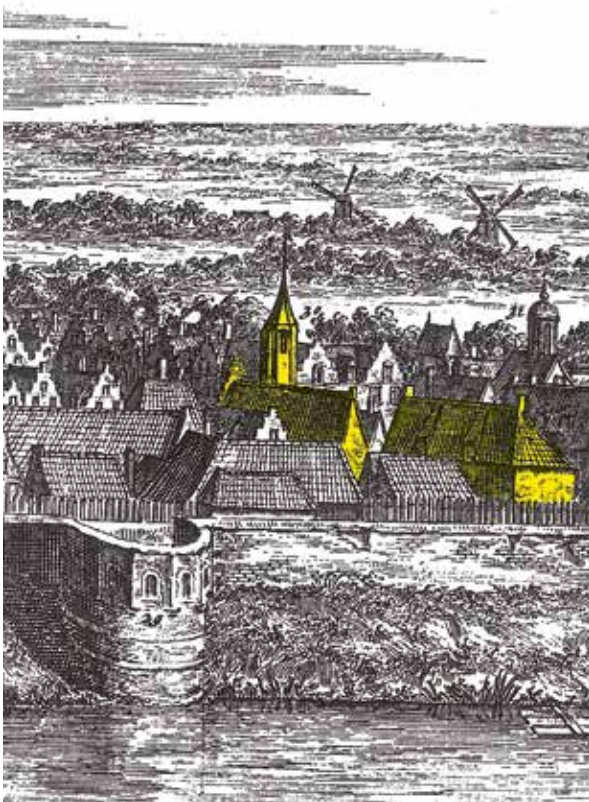

1 Bepaling van het standpunt van Vermeer. (wfw)

een stevige muur met een afsluitbare doorgang en aan de stadzijde een fraai architecturaal uiterlijk met geblokte pilasters en een kroonlijst met een bekronend driehoekig fronton. Deze zijpoort wordt in de literatuur wel eens aangeduid als de Kethelpoort, ter onderscheiding van de Schiedamsepoort ernaast. Waarschijnlijk is dat gebaseerd op de Kaart Figuratief waarop bij de poort staat te lezen: 'Schiedamse en Ketel Poort'. De Schiedamsepoort, die overigens aanvankelijk samen met de Rotterdamsepoort Zuidpoort werd genoemd, werd echter al in de 16de eeuw, en dus vóór de bouw van de zijpoort, op kaarten aangeduid als Kethelpoort.¹¹ De namen Kethelpoort en Schiedamsepoort werden dus beide gebruikt voor dezelfde poort, ongeacht welke doorgang in gebruik was. In zijn stadsbeschrijving uit 1667 vermeldt Dirck van Bleyswijk de poort dan ook als de 'Zuyt ofte Schiedamse poort, anders ook wel geseyt de Ketelpoort'.¹²

22 Detail plattegrond Kaart Figuratief (1675-1678). De Papegaey is geel gemarkeerd. Het torentje ervan is veel te groot weergegeven en het dwarse dak van het zijhuis daardoor veel te klein. Het Oost-Indisch Huis is groen gemarkeerd.

23 Detail randprent Kaart Figuratief (1675-1678) met het profiel van de stad. Het hoofdhuis met het uitkijktorentje en het achterhuis van de Papegaey zijn geel gemarkeerd. Het cijfer 30 bij het torentje verwijst naar de legenda waar staat: *Het torenke vande huijsinge genaemt de Papegaey.*

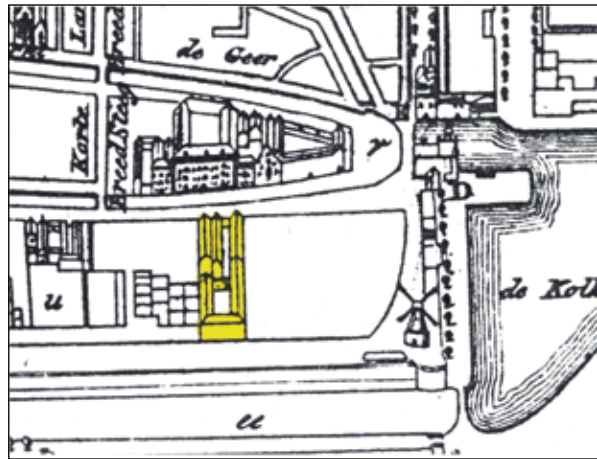
als uitkijktorentje, was niet alleen in Delft een zeer zeldzaam fenomeen. Op het *Gezicht op Delft* is van het hoofdhuis van De Papegaey maar een klein stukje van de voorgevel en van het dak erachter te zien, en van het zijhuis het bovenste deel van de zijtopgevel. Maar dat geeft voldoende aanknopingspunten om wat Vermeer laat zien aan te vullen tot de hoofdvorm van het huis. De lengte ervan is niet aan de hand van het schilderij te bepalen omdat de achterzijde van het huis schuilgaat achter andere bebouwing.

Het is de vraag in hoeverre de weergave van De Papegaey op historische vogelvluchtkaarten overeenstemmen met de weergave op het schilderij en daarop gebaseerde reconstructie. Op de bekende kaart van Joan Blaeu uit 1654, waarover later meer, is het torentje niet te vinden. De veel grotere Kaart Figuratief uit 1675-1678 bestaat uit een plattegrond en een aantal randprenten. Op de plattegrond is De Papegaey te herkennen aan het torentje, ook al is dit abusievelijk rond weergegeven (afb. 22). Het hoofdhuis heeft een trapgevel aan de straat en daarachter een lang zadeldak met een dakkapel. Van het dwarse dak van het zijhuis is maar een klein stukje te zien dat rechts naast het torentje uitsteekt. Dat is het gevolg van de afmetingen van het torentje dat te groot is weergegeven. Op deze kaart zijn overigens meer interessante details iets vergroot om ze beter in beeld te brengen zoals bijvoorbeeld het torentje van het Gemeenlandshuis van Delfland en de windwijzers in de vorm van een zeilschip op het Oostindisch Huis. Maar ook huizen werden vaak te groot afgebeeld in verhouding tot de werkelijke maten van straatplan en parcellering.

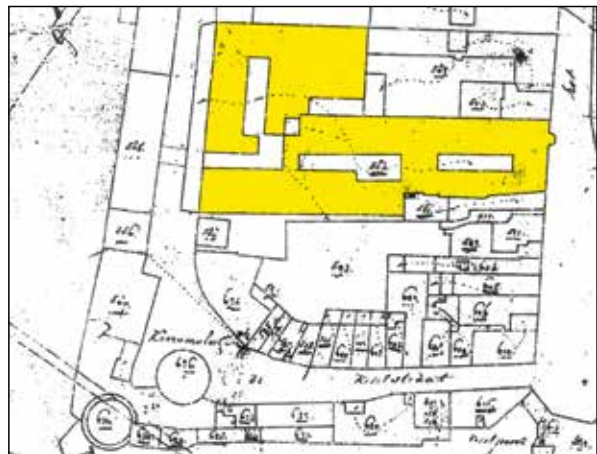
Bij de Kaart Figuratief behoort een brede randprent met een profiel van Delft gezien vanuit het westen. Daarop is De Papegaey gedetailleerder weergegeven en dit keer correct met een zeshoekig torentje. Het cijfer 30 ernaast verwijst naar de legenda met

de tekst: ‘Torentje vande huysinge genaemt de Papegaey’. Vanwege de kijkrichting is boven het dak van het hoofdhuis alleen het bovenste gedeelte van het torentje te zien en gaat het dak van het zijhuis geheel schuil achter het dak van het hoofdhuis. Achter het hoofdhuis, daarvan gescheiden door een open plaats, is een achterhuis afgebeeld dat tot vlak bij de wal doorloopt. Dit achterhuis ontbreekt op de plattegrond van de Kaart Figuratief omdat die plek is ingenomen door een daarnaartoe verschoven naastgelegen gebouw (afb. 23). De traditie van vogelvluchtplattegronden maakte in de 19de eeuw plaats voor landmeetkundig gemaakte tweedimensionale kaarten. Toch bleef het vogelvluchtperspectief in gebuik voor toeristische plattegronden om bezienswaardige en andere belangrijke gebouwen herkenbaar weer te geven. Dat is ook het geval op een plattegrondje van Delft dat boekverkoper B. Bruins in 1828 uitbracht. Het formaat van het kaartje is bescheiden en de in opstand afgebeelde gebouwen zijn enigszins onbeholpen en nauwelijks gedetailleerd weergegeven.³² Zo zijn de openbare, militaire en kerkelijke gebouwen, molens en stadspoorten afgebeeld en bij uitzondering één particulier gebouw, en dat is De Papegaai. Dit geeft aan hoe belangrijk de distilleerderij destijds was. Het torentje ervan is niet te herkennen. Waarschijnlijk was het toen al gedeeltelijk afgebroken.³³ Het dwarse zijhuis is wel te herkennen met, vanaf de Oude Delft gezien, daarachter de open poort met lange vleugels aan weerszijden. Het valt op dat er aan de noordzijde twee lange vleugels met zadeldaken tegen elkaar zijn afgebeeld. Wellicht is hier één vleugel bedoeld, het oude hoofdhuis van De Papegaey, waarvan het dak zou kunnen zijn gewijzigd in een iets lagere constructie met twee kleinere zadeldaken naast elkaar³⁴ (afb. 24 en 25).

In 1841 liet toenmalig eigenaar mr. Hendrik van Berckel aan de Oude Delft het voor Delftse begrippen zeer imposante grachtenpand bouwen dat later

24 Detail plattegrond van Delft van B. Bruins (1828). De distilleerderij De Papegaai is in opstand weergegeven. (SAD 66038)

25 Het complex van distilleerderij De Papegaai op de kadastrale minuut uit 1832.

het adres Oude Delft 15-21 kreeg.³⁵ Het ontwerp in neoclassicistische stijl is van de hand van de Rotterdamse architect Pieter Adams. Het pand bevatte de woning van de directeur/eigenaar en die van de bedrijfsleider. Het heeft in het midden een doorgang die toegang geeft tot een brede en diepe poort (afb. 26). Links daarvan staat nog steeds een in of kort na 1841 gebouwde vleugel die nu dient als studentenhuysvesting. Rechts van de poort sloot een lange bedrijfsvleugel op het woonhuis aan. Bij bouwhistorische waarnemingen voorafgaand aan de sloop

14 Detail voorgevel Koornmarkt 111. De uit de bouwtijd daterende gevorkte ankers zijn aan de uiteinden versierd met een 'fleur-de-lys-motief'. Het kruisvormige anker is later toegevoegd als verankering van de stijl tegen de binnenzijde van de voorgevel. (wfw)

15 In Koornmarkt 111 staat een verstijvingsstijl op de verdieping tegen de binnenzijde van de voorgevel. (wfw)

16 De verstijvingsstijl op de verdieping in Koornmarkt 111 sluit aan tegen de strijkbalk langs de voorgevel. (wfw)

17 Bij Breedstraat 155 in Enkhuizen steekt een ontlastingsboog bij de hoek in de steense zijgevel. (WFW)

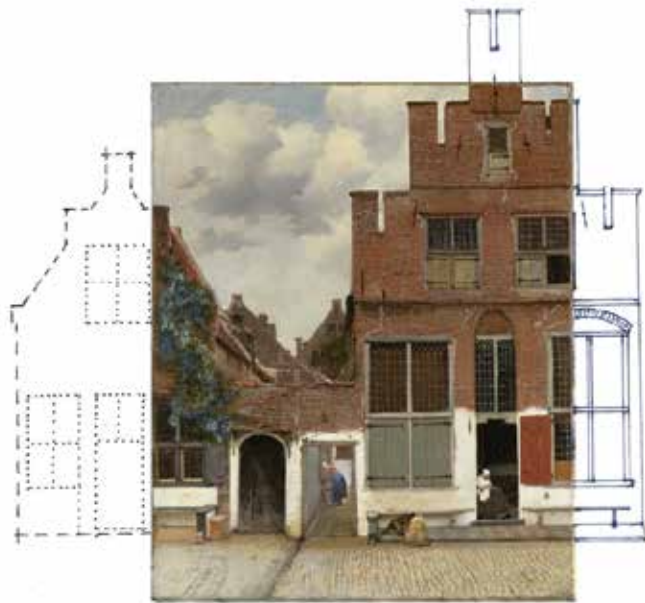

18 De ontlastingsboog van het linkervenster overspant de bovendorpel niet volledig om niet te dicht bij de hoek uit te komen. (RMA)

van de Peperstraat. Het huis heeft balklagen evenwijdig aan de voorgevel waarvan de moerbalken op dubbele peerkraalconsole zijn opgelegd en heeft dus geen houtskelet met muurstijlen. De stijl tegen de voorgevel staat met de onderkant op de vloer en aan de bovenzijde met een inkeping tegen de langs de gevel liggende strijk balk waarmee de stijl zich als het ware schrap zet. Halverwege de verdiepingshoogte is de stijl verbonden met een kruisvormig gevelanker tussen de verdiepingvensters. De veer of strop van het anker steekt door de stijl naar binnen en is daar met een spie en een ring vastgezet. Op die manier zijn de stijl en het anker op een andere wijze met elkaar verbonden dan bij het huis op het schilderij het geval zal zijn geweest. Koornmarkt 111 werd in oorsprong rond 1540 gebouwd, maar de versterking van de gevel werd pas later aangebracht wat onder

meer blijkt uit het ontbreken van decoratie van het gevelanker. De oorspronkelijke ankers zijn alle van een sierlijk gesmede decoratie voorzien. De kruisvorm van het toegevoegde anker is geen decoratie maar dient om de drukkracht over een groter vlak metselwerk te verdelen (afb. 14, 15 en 16).

Dat het huis op *Het straatje* met de erg forse vensters in de gevel mogelijk zwak was geconstrueerd was Anthony Bailey opgevallen. Hij suggereerde dat de ontlastingsboog boven het venster met de groene luiken te dicht bij de hoek van de gevel zou komen, iets waarvoor een metselaar zijn reputatie op het spel zou zetten.³¹ Het is uit constructief oogpunt wellicht geen ideale oplossing, maar geen onmogelijke. Er zijn namelijk meer voorbeelden van vensters met een ontlastingsboog erboven die zich zo dicht bij

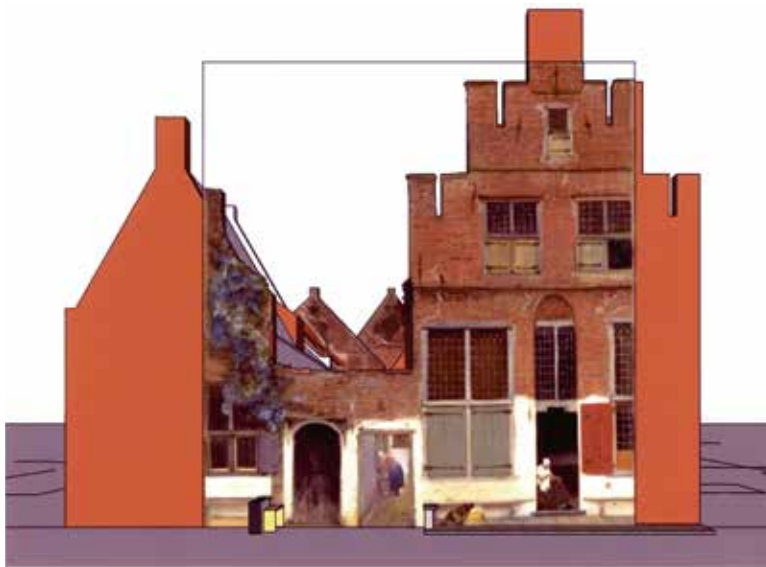
59 Reconstructievariant van de voorgevel van het linkerhuis, uitgaande van de door Grijzenhout berekende gevelbreedte en van wat Vermeer van die gevel toont. (wfw)

die kritiek.⁶² Daar kan ik nog aan toevoegen dat Vermeer met zijn *Gezicht op Delft* wel degelijk een reëel beeld van die stad toont zoals ik in het vorige hoofdstuk heb toegelicht.

Het huis ter plaatse van Vlamingstraat 40 zal, als een eenvoudig huis op een smal perceel, een symmetrische gevelvorm hebben gehad, waarschijnlijk een trap- of tuitgevel. Uitgaande van de door Grijzenhout vastgestelde gevelbreedte van ongeveer 5,05 meter en uitgaande van wat Vermeer van het huis afbeeldt, kan geen gewone trap- of tuitgevel worden gereconstrueerd maar alleen een gevel met een merkwaardige en weinig geloofwaardige top (afb. 59). Als het kleine venster dat Vermeer afbeeldde zich direct onder de balklaag zou bevinden, wat logisch is gezien de lichttoetreding, dan zouden de ingang en een tweede venster even hoog moeten zijn geweest. Maar de muurankers in de zijgevel wijzen op een hoger gelegen balklaag. In dat geval bevindt het kruisvenster in de voorgevel zich op een onlogisch grote afstand onder die balklaag en zou de binnenruimte erachter onnodig weinig daglicht krijgen door het toch

al zo kleine venster. Kortom: de voor- en zijgevel lijken dus niet tot één en hetzelfde huis te behoren. Als het linkerhuis een symmetrisch zadeldak had met de nok in het midden, is de nokhoogte ervan te bepalen. Daaruit blijkt dat het bij de gevel horende dak niet het hoge dak kan zijn dat links op het schilderij is te zien. Als het dak in Peppelmans reconstructie van een smal en dus relatief laag huis zou zijn geweest dan is de dakkapel veel te klein in verhouding tot het dakvlak, ook al maakte Peppelman de dakkapel iets hoger dan op het schilderij. Bovendien ontbreekt in de reconstructie de top van de achtergevel waar het hoge dakvlak op aanloopt en is het dak verder doorgetrokken dan op het schilderij. Hier wreekt zich de onjuiste interpretatie van de twee dakvlakken met verschillende helling als één enkel dakvlak zonder knik. Kortom, het gereconstrueerde dak is te groot voor het smalle huis dat links van de poortjes zou moeten hebben gestaan. Op mijn verzoek aan Theo Peppelman om zijn tekeningen voor mijn publicatie te mogen gebruiken stuurde hij enkele varianten. Daarbij was ook een niet gepubliceerde variant met wel de twee geknikte dakvlakken en de achter-

60 Een niet gepubliceerde reconstructievariant door Theo Peppelman. In deze reconstructie zijn de geknikte dakvlakken en de daarop aansluitende achtergevel weergegeven als die op het schilderij zijn te zien. De hogere geveltrede die Vermeer toont is ook hier niet in de reconstructie betrokken.

gevel die op het schilderij zijn te zien (afb. 60). Hij maakte me duidelijk moeite te hebben gehad om het huis, en in het bijzonder het dak met zijn nokhoogte, te reconstrueren. Die moeite ondervond ik zelf ook en dat ligt niet aan hem en mij maar aan Vermeer die links op het schilderij geen bestaande situatie afbeeldde.

Eerder toonde ik twee mogelijke hypothetische reconstructies van de voorgevel van Vlamingstraat 40 die wel rekening houden met wat Vermeer ervan laat zien. In beide gevallen is het huis breder dan de circa 5,05 meter die het zeker moet zijn geweest. Het linkerhuis kan alleen worden gereconstrueerd met een eenvoudige tuitgevel van deze bescheiden breedte als wat Vermeer van het huis laat zien niet heeft bestaan en dus niet in de reconstructie hoeft te worden gebruikt. Als we daarbij ook de onlogisch geplaatste afsluiting van een osendrop met het gele bankje betrekken is de conclusie gerechtvaardigd dat wat Vermeer links van de poortjes laat zien een samenstel is van bouwkundige elementen die hij op een niet-bouwkundig verantwoorde manier heeft gecombineerd.

DE BEBOUWING OP DE ACHTERGROND

Het huis rechts op het schilderij en de poortjes zullen, gelet op de vele specifieke details, zeker hebben bestaan. Maar als de bebouwing links op het schilderij geen bestaande situatie toont, roept dat de vraag op hoe het met de bebouwing op de achtergrond is gesteld. Daarvan zijn boven de muur met de poortjes twee topgevels te zien (afb. 61). Het zijn tuitgevels met langs de schuine randen zogenaamde vlechtingen. Dit type gevel is goedkoper dan een trapgevel omdat die minder treden heeft waarop natuurstenen afdekplaten nodig zijn. Achter het linkerhuis staat een gebouw met een forse tuitgevel. Als dit een woonhuis was zouden er in de gevel duidelijk vensters te zien moeten zijn. En dat is niet het geval. Het lijkt er daarom op dat Vermeer de voor- of achtergevel afbeeldde van een bedrijfsgebouw zoals een stal of werkplaats. Daarin is alleen bovenaan een kleine luikopening te zien waarvan het luik naar links is opengeslagen. De luikopening wordt gedeeltelijk aan het zicht onttrokken door de achtergevel van het huis links waaruit is af te leiden dat de twee gevels op enige afstand van elkaar stonden. Dit strookt met de

Colofon

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

TEKST

Wim Weve

VORMGEVING

Marjo Starink

© 2023 WBOOKS Zwolle / de auteur

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2023.

ISBN 978 94 625 8545 4
NUR 648, 693

AFKORTINGEN BIJ BRONVERMELDINGEN

AM Amsterdam Museum, Amsterdam
BTD Bouwtoezicht Gemeente Delft,
vergunningenarchief
MH Mauritshuis, Den Haag
RCE Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort
RMA Rijksmuseum, Amsterdam
SAD Stadsarchief Delft, Den Hoorn
TM Teylers Museum, Haarlem
WFW Wim Weve

Van Johannes Vermeer kennen wij twee stadsgezichten, het *Gezicht op Delft* en *Het straatje*. Beide ogen zeer realistisch. Maar in hoeverre tonen ze een reëel beeld? Heeft Vermeer de bebouwing op het *Gezicht op Delft* aangepast om de compositie te versterken, zoals vaak werd geschreven? Kan het huis met de trapgevel op *Het straatje* echt hebben bestaan? Dit werd weliswaar recent geïdentificeerd als een huis ter plaatse van Vlamingstraat 42 in Delft, waar links zeker twee poortjes bestonden, maar de voorstelling zou ook toevallig overeen kunnen komen met de historische gegevens waar de identificatie op berust.

Een vergelijking met topografische afbeeldingen en een bouwhistorische analyse van de op het *Gezicht op Delft* afgebeelde bebouwing tonen aan dat Vermeer deze waarheidsgetrouw afbeeldde en niet manipuleerde. De brug tussen de twee poorten heeft hij correct weergegeven en de Rotterdamsepoort heeft hij niet naar rechts gedraaid. Van *Het straatje* maken details duidelijk dat het huis met de trapgevel en de twee poortjes daarnaast daadwerkelijk hebben bestaan. Maar er zijn ook details die aantonen dat Vermeer de ingang anders weergeeft dan hij die gezien zal hebben, wat overigens niet in tegenspraak is met de reële weergave van de gevel. Bouwhistorische aspecten maken wel duidelijk dat Vermeer links van de poortjes geen bestaande situatie schilderde. Daar combineerde hij bouwkundige elementen zoals die niet samen hebben kunnen bestaan.

De bouwhistorische benadering van de twee stadsgezichten van Vermeer in dit boek geeft antwoorden op vele vragen en werpt daarmee een nieuw licht op deze bijzondere stadsgezichten.

